

# 1 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

УДК 378.0335:34(091)

Брижко Михайло

ORCID 0009-0005-5919-887X

Аспірант кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін,  
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка  
(м. Чернігів, Україна) E-mail: mr.bryzhko@gmail.com

## СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

**Мета роботи** – теоретично проаналізувати процес становлення правової культури студентської молоді, її правового виховання та правосвідомості на ключових етапах розвитку української державності.

**Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури, ретроспективний та критичний аналіз теоретичного доробку українських науковців, діячів освіти й культури щодо вирішення проблем, пов'язаних із формуванням правової культури молоді.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає у комплексному обґрунтуванні та аналізі основних етапів формування правової культури студентської молоді, які простежуються в різні періоди української історії.

**Висновки.** Правова культура як суспільне явище і як правова категорія досліджувалася в контексті різноманітних суспільних наук, однак існування її було пов'язане з іншими соціальними реаліями. Сучасна правова культура молоді знаходиться на перехідному етапі, тому для подальшого свого розвитку вона потребує науково-теоретичного осмислення сутності та вироблення ціннісно-правових орієнтацій.

Ще з часів Київської Русі, на теренах України склалися певні історичні традиції правової культури та правового виховання. У XIV – XVI ст. розвиток правового виховання на теренах України був обумовлений боротьбою українського народу за незалежність та збереження культурної самостійності. Через це осередками формування та поширення правової культури були навчальні та релігійні заклади, зокрема братські школи.

Особливого значення надавалося формуванню правової культури молоді в радянську добу. Великого значення надавалося пропаганді боротьби з інститутом приватної власності та праці, насамперед на користь держави.

У результаті передбачалося, що поступово має вироблятися стійке моральне ставлення населення до радянських правових норм. Вагоме місце займало ідейно-політичне виховання, яке було складовою комуністичної ідеології.

Історичні традиції правового виховання в Україні та ключові аспекти формування правової культури молоді обумовлювалися розвитком юридичної освіти та правової поінформованості українців, яка була пов'язана із морально-релігійним та патріотичним вихованням українців. У перехідні періоди розвитку суспільства питання, пов'язані із формуванням молодіжно-правової культури, потребують особливої уваги. Адже молодь є рушійною силою формування демократичної держави та повинна мати високий рівень професійної правосвідомості та правової культури.

**Ключові слова:** правова культура, студентська молодь, освіта.

© Брижко М., 2024

DOI: 10.58407/visnik.242601

**Постановка проблеми.** Розбудова правової держави на теренах України є тісно пов'язаною із рівнем правової культури її громадян, рівнем правосвідомості молоді. Наразі в країні відбувається процес видозміни правової реальності, тому проблема підвищення ролі правової культури молоді стає нагальною та вимагає прийняття заходів щодо її розв'язання, від успішної реалізації яких і залежить успіх формування правової держави. Подібні процеси є неможливими без ґрунтового аналізу шляхів формування правової культури молоді у контексті різних історичних епох.

**Актуальність роботи.** Проблема дослідження процесу становлення правової культури студентської молоді тривалий час є актуальною, а необхідність її дослідження безпосередньо впливає із конституційного проголошення людини як найвищої соціальної цінності. Актуальність роботи обумовлена необхідністю осмислення змін, які відбулися в правовій культурі української молоді протягом розвитку держави. Звернення до культурно-правового аспекту історії становлення української державності в сучасних умовах набуває все більшої актуальності та значущості. Ця тенденція виявляється в намаганнях виокремити певну залежність сучасного стану правової сфери від минулого правового досвіду українців та обґрунтувати форми використання різноманітних засобів й інституцій правового впорядкування.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема, яка пов'язана з вихованням правової культури, здавна привертала до себе увагу філософів, юристів, педагогів, психологів. Вона знайшла відображення у філософському, культурологічному та юридичному аспектах у працях Арістотеля, Платона, І. Канта, Г. Сковороди, В. Андрущенко, П. Копніна, В. Кременя, В. Лутая, М. Михальченка, І. Надольного, В. Шинкарук, Б. Шубнякова та ін. Психологічне обґрунтування проблеми висвітлено в роботах Б. Ананьєва, І. Бєха, Л. Виготського, Г. Костюка, І. Кона, С. Максименка, С. Рубінштейна, О. Чебикіна, Т. Флоренської та ін. Питання правового виховання, правової культури досліджувались і досліджуються В. Дубровським, Г. Давидовим, В. Оржеховською, М. Подберезьким, Л. Твердохліб, Н. Ткачовою, М. Фіцулою, М. Щербань та ін. [10].

Проблеми формування правової культури досліджували М. Алексєєв, І. Арістова, В. Бабкін, В. Головченко, О. Довгань, В. Костюк, В. Оксамитний, М. Орзих, В. Пилипчук, М. Подберезький, Л. Рабинович, О. Скакун, А. Скуратівський, С. Сливка, Н. Ткачова, В. Фурашев, І. Цвік, М. Щербань та багато інших науковців [8].

Питання історичних етапів формування правової культури молоді на теренах України знаходилося в полі зору таких дослідників як В. Дмитрієнко, Г. Гінс, Г. Гельзен, Т. Кашаніна, О. Ганзенко, В. Орленко та ін. [6].

**Мета роботи** – теоретично проаналізувати процес становлення правової культури студентської молоді, її правового виховання та правосвідомості на ключових етапах розвитку української державності.

**Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури, ретроспективний та критичний аналіз теоретичного доробку українських науковців, діячів освіти й культури щодо вирішення проблем, пов'язаних із формуванням правової культури молоді.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає у комплексному обґрунтуванні та аналізі основних етапів формування правової культури студентської молоді, які простежуються в різні періоди української історії.

**Результати дослідження.** Високий рівень правової культури молоді є обов'язковою умовою формування демократичних засад життєдіяльності держави. Сьогодні в юридичній літературі є дуже багато наукових визначень поняття правової культури. Правова культура має складну структуру. Її складовими елементами вважають право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість, правореалізацію та інші елементи, що відображаються як у поведінці людини, так і в її свідомості [6].

Загалом, під правовою культурою розуміють різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності певного суспільства. Правова культура виникає не сама по собі, а як результат процесу правової соціалізації особи, послідовне набуття правових знань, залучення до правових цінностей і культурних надбань суспільства, що в результаті впливає на правомірну поведінку суб'єкта, його правову активність.

Поняття правової культури має багато інтерпретацій, але всі вони, так чи інакше, акцентують увагу на тому, що правова культура є відбиттям права в культурі. Правова культура формується під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів суспільного розвитку. На неї впливають різноманітні історичні та соціальні процеси та геополітична ситуація в державі, духовна сфера суспільства [8].

Перші свідчення формування правової культури на території України були закріплені ще за часів Київської Русі у збірнику законів «Руська правда» який був укладений у першій половині XI ст. за часів князювання Ярослава Мудрого.

У Лаврентіївському та Іпатіївському списках, викладених літописцями Нестором та Сільвестром на початку XII ст., були окреслені поняття, які можна віднести до витоків правової культури не окремої особистості, а держави і суспільства в цілому. Під правовою культурою тут розуміється високий рівень правової організації суспільства, перші закріплені правові норми, за якими жили стародавні слов'яни. Найбільш визначним проявом правової культури вважається Руська правда [3].

Поштовхом до інтенсивного розвитку правового виховання у XVI – XVII ст. став розвиток освіти в Україні. У цей період в Україні сформувалася певна система початкової, середньої та вищої освіти. Особливу роль у правовому вихованні мала вища освіта, у розвитку якої можна виокремити декілька шляхів.

У вищій школі викладали правознавство. Наприклад, Замойська академія, крім філософського, теологічного, медичного відділень, мала також юридичне відділення. Статут академії, затверджений

Папою Римським Климентієм III, надавав право цьому навчальному закладу присуджувати диплом доктора філософії, медицини та права, що сприяло правовому вихованню студентської молоді [9].

Подією, яка справила значний вплив на правове виховання, стало створення в 1632 р. Києво-Могилянської колегії в результаті злиття Київської братської та Лаврської шкіл. Навчальний план колегії передбачав викладання не тільки слов'янської, грецької, латинської та польської мов, але й вивчення правознавства [7].

Діяльність Києво-Могилянської колегії, яка на початку XVIII ст. стала академією, сприяла формуванню національної свідомості українців та їхньої правової культури, спонукала до розуміння необхідності захищати і виборювати собі право бути вільними і рівними серед інших народів, у ній поєднувалися традиції з досягненнями європейської науки, культури й педагогічної думки [9].

За часів Козацької держави в Україні викладання правознавства, у процесі якого здійснювалося формування правової культури, базувалося на гетьманських статутах, документах державно-правового та міжнародно-правового характеру. У цей період звертає на себе увагу більш докладне вивчення норм міжнародного права порівняно із засвоєнням проблем регулювання внутрішнього життя.

У період, коли на всій території України діяли Литовські статuti, магдебурзьке право та накази королівської влади, у Січі найважливішу роль відіграло власне козацьке (корпоративне право). Воно являло собою сукупність неписаних правових звичаїв, оскільки козаки вважали, що будь-які писані закони обмежують їх волю [7].

Правосвідомість козаків була просякнута ідеями свободи, рівності, демократизму, що знайшло своє втілення у державному устрої Запорізької Січі. Існування козацької держави поряд із кріпосницькими країнами постійно підштовхувало молодь до боротьби за свої права, починаючи від прав на власну державу, закінчуючи економічними та культурними правами [9].

Як зазначає Н. Атаманова, домінуючим системоутворювальним фактором правового порядку було звичаєве козацьке право – сукупність правових звичаїв, що встановлювались у сфері життєдіяльності козацтва. Козацтво всіляко відстоювало звичаєве право, побоюючись, що писане право зможе обмежити козацькі вольності. Окрім того, на генезу козацького права впливали литовське законодавство, магдебурзьке право та канонічне (церковне) право [1].

Важливу роль у правовому вихованні українського народу відіграли «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорізького», створення яких пов'язано з ім'ям Пилипа Орлика. «Конституція» проголошувала повну незалежність України від Речі Посполитої та Російської імперії. Передбачалося встановлення національного суверенітету Української держави, визнавалась непорушність трьох складових чинників демократичного державного устрою: єдності та взаємодії законодавчої, виконавчої і судової гілок влади [4].

Подальший хід суспільно-політичних подій (українські землі перебували під юрисдикцією різних держав) зумовив відмінності в правосвідомості населення на заході й сході України, суттєво вплинув на особливості формування правової культури і відповідно на здійснення правового виховання всього українського народу та молоді, зокрема.

Після поглинання України Російською імперією правове навчання та виховання базувалися на документах царського уряду й гетьманської адміністрації. Відповідно до царського указу, у 1728 р. було прийнято кодекс під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». У 1750–1758 рр. було укладено збірник під редакцією Ф. Чуйкевича «Суд і розправа в правах малоросійських», а в 1767 р. під редакцією О. Безбородька – «Екстракт малоросійських прав» [7].

У XIX ст. процес правового виховання активізувався у зв'язку з відкриттям гімназій (Харків, Київ, Одеса – по дві, у багатьох інших містах – по одній), ліцеїв (Одеса, Кременець, Ніжин), університетів (Харків у 1805 р., Київ у 1834 р., Одеса в 1865 р.), де викладали правові дисципліни.

На юридичних факультетах університетів (їх було три: у Києві, Харкові та Одесі) у процесі підготовки юристів багато уваги приділялось поєднанню теорії з практикою. Наприклад, після реформи 1864 р., коли судові засідання були відкриті для публіки, студенти відвідували їх у навчальних цілях [7].

Поширення юридичної освіти сприяло правовому вихованню молоді, засвоєнню існуючих суспільних та правових норм.

У XIX ст. виникають нові ідеї та методи правового навчання і виховання, що призвело до реформ у галузі освіти й виховання. У цей період особлива увага приділялася вихованню законотворчих громадян. Процес правового виховання посилювався під впливом наступних чинників.

По-перше, за рахунок популяризації законодавств та викладання правових дисциплін у різних навчальних закладах. Традиції правового навчання базувалися на офіційному підході «державницької» школи (Б. Чичерін, К. Кавелін, С. Соловйов та ін.), а також школи «природного права» (С. Гессен, Б. Кістяківський, П. Новгородцев, Л. Петражицький та ін.).

По-друге, із відкриттям на початку XIX ст. гімназій, у яких згідно зі статутом 1804 р. викладали «Закон Божий» та законодавство. Наприкінці 50-х рр. XIX ст. в Україні було вже 18 гімназій, де викладалося законодавство.

По-третє, відкриття поряд із гімназіями приватних навчальних закладів, програма яких відповідала гімназичній. На початку століття вони вже існували в Чернігові, Ніжині, Полтаві та Херсоні, а згодом – у кожній губернії.

По-четверте, протягом XIX ст. відкривалися ліцеї – вищі навчальні заклади, що були проміжною ланкою між середньою школою й університетом. До складу більшості ліцеїв входили юридичні

відділення та правознавчі училища. Наприклад, у 1820 р. у Ніжині було засновано гімназію вищих наук. У 1832 р. гімназію було реорганізовано в фізико-математичний ліцей, а за статутом 1840 р. – у спеціальну юридичну школу.

У першій половині XIX ст. в Україні було також засновано два університети: у Харкові (1805 р.) і в Києві (1834 р.). У 1865 р. було відкрито Новоросійський (Одеський) університет. У Київському університеті з початку його відкриття діяв юридичний факультет, а у Харківському університеті з 1808 р. існувало відділення (факультет) Моральних і Політичних наук [9].

Система освіти та участі в суспільному житті студентів вищих навчальних закладів України цього періоду була регламентована суворими правилами, що розглядалося як продовження процесу підготовки законослухняних громадян. Безпосередній контроль за студентами здійснював інспектор, який обирався з ординарних професорів [7].

Велика увага в XIX ст. приділялася юридичній освіті для правознавців. Так, у передмові до навчального посібника «Юридична пропедевтика» (1843 р.) автор переконливо доводить, що необхідно виховувати таких правознавців, які мали б підвищити значення законів в державі та могли б їх впроваджувати, підтримувати їхню силу в суспільстві; повинні були завжди стояти на захисті прав громадян, пояснювати їх значення; сприяти своїми діями охороні суспільної безпеки й правопорядку.

Крім того, значний вплив на здійснення правового виховання студентської молоді мало те, що на юридичних факультетах університетів у процесі підготовки юристів багато уваги приділялося поєднанню теорії з практикою. Наприклад, студенти з навчальною метою відвідували судові засідання, які після реформи 1864 р. були відкриті для публіки [9].

Таким чином, протягом XIX ст. у системі вищої юридичної освіти відбулося чимало змін, пов'язаних із прийняттям університетських Статутів у 1804, 1835, 1863, 1884 рр., що сприяло поглибленню правової освіти студентів, посиленню їх правового виховання у процесі правового навчання.

Крім того, значний вплив на здійснення правового навчання студентської молоді мало те, що на юридичних факультетах університетів у процесі підготовки юристів багато уваги приділялося поєднанню теорії з практикою. Наприклад, студенти з навчальною метою відвідували судові засідання, які після реформи 1864 р. були відкриті для публіки [5].

Ідеї правового виховання дітей і молоді були викладені у працях відомого українського педагога і юриста О. Кістяківського. У праці «Молоді злочинці і заклади для їх виправлення» він належне місце у системі правового виховання відводив трудовому і фаховому навчанню, а також звертав увагу на необхідність привчати вихованців до дисципліни. Він підкреслював, що особа, яка займає посаду вчителя і вихователя у колонії повинна бути здібним педагогом, людиною з твердим, але гуманним характером, чесними переконаннями незалежно від політичних уподобань. О. Кістяківський не поспішав засуджувати тих, хто схибив. У кожному правопорушнику вчений бачив насамперед людину, яку треба виправляти застосуванням доцільних заходів, оскільки, на його думку, найбільший злочинець здатний до виправлення. Особливо це стосувалося малолітніх правопорушників. О. Кістяківський застерігав, що більшість осіб, які порушили закон, – це жертви злочинності соціального середовища [12, 151–152].

Бурхливим розвитком правової думки, яка орієнтувалася на цінності свободи і справедливості, прагненням до подолання «правового нігілізму», вихованням поваги до права характеризується період кінця XIX – початку XX століть. Саме в цей час були створені оригінальні теорії права та моделі правової держави, які утверджували принцип верховенства права та закону, принцип сумісності правової держави з обмеженою монархією або республікою [4].

Розширенню правової освіти і правового виховання молоді приділялася значна увага в Українській Народній Республіці. Так, 5 жовтня 1917 р. було відкрито Український народний університет, в якому поряд з історико-філологічним і фізико-математичним факультетами був також і правовий. Аналогічні навчальні заклади відкрилися в Миколаєві, Харкові, Одесі.

Значний обсяг виховної роботи загалом та правового виховання молоді зокрема здійснювали осередки товариства «Просвіта», ініціаторами створення яких була українська інтелігенція і політичні діячі, зокрема М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Винниченко, С. Васильченко, П. Тичина, О. Олесь та інші [7]. Протягом квітня – червня 1917 р. практично в усіх великих містах України, губернських і повітових центрах, багатьох селах та військових частинах відбувалися установчі з'їзди осередків «Просвіти». Вони знайомили населення з рішеннями Українського національного конгресу, універсалами Центральної Ради та ін. [4].

Велику увагу Центральна рада приділяла виданню суспільно-політичної, історичної й правової літератури. У них порушувалися актуальні питання суспільного життя України, у тому числі проблеми державного будівництва, що, безумовно, сприяло правовому вихованню студентської молоді [9].

У період Гетьманату П. Скоропадського тривав розвиток правової освіти та правової просвіти української молоді. 6 жовтня 1918 р. в Києві було відкрито перший Державний Український університет, а вже 22 жовтня – аналогічний університет у Кам'янці-Подільському. У всіх університетах, які існували в Україні, було організовано нові кафедри, в тому числі кафедри права України.

У 20–30-ті роки XX ст. працював видатний український педагог А. Макаренко. Він займався перевихованням колишніх безпритульних і правопорушників у спеціальних закладах для них на Полтавщині та Харківщині. А. Макаренко на практиці довів, що виховання молоді в інтересах держави є плідним, лише якщо його поєднувати з розвитком творчої індивідуальності, стимулюючи водночас як

моральні почуття, так і правові емоції [7]. А. Макаренко стверджував, що саме правове виховання сприяє підготовці молодого покоління до виконання громадянських обов'язків, формує в нього гідне ставлення до держави, праці, сім'ї. Також, з утворенням УРСР поширюється низка юридичних навчальних закладів, а разом із тим посилюється і правове виховання громадян, що здійснюється завдяки правовому навчанню [4].

Встановивши владу, більшовики почали створювати свою концепцію права, в якій акцент робився на те, що саме держава є найвищою цінністю, а право є тимчасовим. Юридичний світогляд минулих епох розглядався як суто буржуазний, а тому не мав права на існування. Активно пропагувалася думка, що необхідність у правовій регламентації суспільних відносин буде зменшуватися, а з побудовою комунізму зникне назавжди. Правова норма в цей період виконувала виключно каральну функцію і його гуманістичний зміст заперечувався. Будівництво соціалізму та його перемога, формування тоталітарного режиму і командно-адміністративної системи вимагали перегляду правової позиції [11].

У 1936 р. було прийнято «Сталінську Конституцію». Як відомо, її норми не виконувалися у державі, вони носили декларативний характер. Але внаслідок її прийняття посилюється правове виховання дітей і молоді, оскільки з 1937 р. в середніх школах України в якості самостійного предмета було запроваджено курс «Конституція СРСР». Зміст курсу було побудовано на протиставленні радянського і зарубіжного права, підкреслювалися «безсумнівні переваги» соціалістичного ладу і радянського способу життя. Дітям і молоді нав'язувалися радянські правові та соціальні цінності.

Певний вплив на розвиток правового виховання населення відбувався за допомогою заочної юридичної освіти. До складу Всесоюзного юридичного заочного інституту (1939 р.) входили філії, які діяли у всіх столицях союзних республік, і навчально-консультаційні пункти [7].

Радянський підхід до права призвів до порушення прав і свобод людини, створення репресивного законодавства, залежного від влади правосуддя. Саме держава проголошується найвищою цінністю, а не людина, її життя, честь, гідність, недоторканність, її безпека. Це призвело до сприйняття права як суто примусового і карального. Вчення про буржуазний характер держави і права стало основним підґрунтям для правового нігілізму. Відбулася нігілізація права, виник новий варіант правового нігілізму – комуністичний [11].

З 1935 по 1956 р., поряд з юридичними інститутами та факультетами університетів, юристів для системи органів юстиції та прокуратури готували юридичні школи. В середині 50-х рр. у СРСР існувало 18 юридичних шкіл, які щороку випускали близько 1700 фахівців із середньою юридичною освітою.

Слід підкреслити, що професорський і викладацький склад юридичних навчальних закладів був активно задіяний у правовому вихованні населення та молоді, зокрема. Форми участі у даному процесі були наступними: лекції перед колективами робітників, службовців та студентами; видання науково-популярних брошур і статей з юридичної тематики; консультації окремих громадян і громадських організацій; пропаганда законодавства шляхом участі в діяльності товариства «Знання», громадських університетів і т. д. [7].

На думку О.Гринь, соціальна структура, що склалася у Радянському Союзі, мала штучний характер, вона повністю контролювалася державою та не залишала місця для розвитку права, оскільки право передбачає наявність незалежних, автономних суб'єктів. Фактично повна залежність громадянина від державної влади, неможливість реалізувати свої інтереси у приватному порядку сприяла поглибленню патерналістських настроїв. Хоча абсолютна більшість громадян мала невисокий рівень життя, психологічно вони почували себе цілком комфортно завдяки відокремленості від зовнішнього світу [2].

У 70-80-ті рр. в Україні склалася єдина система правового виховання, яка охоплювала учнівську молодь і трудові колективи. В навчальні плани загальноосвітніх шкіл було включено дисципліну «Основи Радянської держави і права», у профтехучилищах викладали «Основи правознавства», в середніх спеціальних навчальних закладах, а також в неюридичних вищих навчальних закладах – «Радянське право» [4].

До особливостей організації правового виховання в радянський період слід віднести:

- домінування марксистсько-ленінської ідеології;
- мета виховання – формування матеріалістичного світогляду;
- превалювання принципу партійності у правовиховній роботі;
- спрямованість виховання на формування комуністичної правосвідомості та правової культури населення [7].

Становлення правової культури в СРСР базувалося на закономірностях комуністичного виховання. Марксизм-ленінізм розглядав процес виховання в тісному органічному зв'язку з економічними, соціальними та політичними чинниками розвитку радянського суспільства. Правова культура мала класовий характер. На першому місці знаходились класово-партійний та ідеологічний аспекти культури, які мали створити підґрунтя для формування соціалістичної правосвідомості. Ця ідея була відображена в документах КПРС (Комуністичної партії Радянського Союзу): у Програмі КПРС, у матеріалах з'їзду КПРС, у роботах радянських учених [5].

Як правило, у правовиховній діяльності за радянських часів застосовувалося дві групи методів:

- 1) методи формування правової свідомості (переконавання та доведення; бесіди, лекції та диспути з правової тематики; обговорення друкованих матеріалів, літературних творів, що мають правову спрямованість);

2) методи формування мотивів, навичок, звичок правомірної поведінки та досвіду правоохоронної діяльності (вплив трудового, студентського та учнівського колективів на осіб, схильних до протиправної поведінки; організація правоохоронної діяльності із представників трудових колективів, студентської та учнівської молоді; проведення творчих ігор та змагань із правової тематики) [9].

Саме тому значна увага в Радянському Союзі приділялася правовому вихованню учнівської та студентської молоді. Основними формами виховання молоді були:

- тематичні заняття з правової проблематики;
- факультативні заняття з основ радянського законодавства;
- диспути та бесіди на правові теми;
- діяльність гуртків юних юристів;
- учнівські та студентські конференції з правових питань;
- правові лекторії;
- зустрічі школярів і студентів з юристами, працівниками правоохоронних органів;
- організація дискусійних клубів і клубів правових знань;
- читання юридичної літератури, газет і журналів правового спрямування;
- тематичні вечори, а також вечори запитань та відповідей за участю юристів;
- перегляд художніх, документальних і навчальних фільмів з правової тематики [7].

Крім того, правове виховання передбачало й безпосередню участь молоді, що навчається, і членів трудових колективів у соціально-правовій практиці: робота в народних і товариських судах, радах і комітетах профілактики правопорушень, радах наставників, добровільних народних дружинах, громадських інспекціях, групах і постах народного контролю, комісіях по боротьбі з алкоголізмом, участь у зустрічах із працівниками прокуратури, народного суду, міліції, дружинниками, диспутах з правової й моральної тем, гуртках із правової й моральної тематики.

Формуванням правової культури молоді, як правило, займалися педагогічні колективи, піонерські та комсомольські організації за місцем навчання або трудової діяльності. Так, комітети комсомолу проводили роботу з правової пропаганди серед молоді, акцентуючи увагу на складних актуальних проблемах [4].

Особливістю правовиховної роботи серед молоді була її спрямованість не лише на самих учнів, але й на їх батьків. Окрім того, у сфері пропаганди права значна роль приділялася засобам масової інформації. На телебаченні та радіо широко використовувалася трансляція документальних і публіцистичних фільмів, спрямованих на виховання у молоді поваги до законів, правопорядку, соціалістичного способу життя.

Правове виховання в Радянському Союзі мало ряд ефективних для системи того часу категорій. До них можна віднести: системність і планомірність; охоплення всіх категорій населення; кадрову та методичну забезпеченість; державну підтримку; застосування диференційованого підходу в роботі з населенням; використання різних форм правового виховання. Окрім того, до негативних характеристик належать: декларативність, ідеологізованість, формалізм, суперечливість [7].

Позитивний досвід правового виховання дітей і молоді у 50–60-ті роки ХХ ст. мала педагогічна система видатного українського педагога В. Сухомлинського. Він працював директором школи у с. Павлиш на Кіровоградщині і є автором багатьох праць, що стосуються різних аспектів виховання.

**Висновки.** Правова культура як суспільне явище і як правова категорія досліджувалася в контексті різноманітних суспільних наук, однак існування її було пов'язане з іншими соціальними реаліями. Сучасна правова культура молоді знаходиться на перехідному етапі, тому для подальшого свого розвитку вона потребує науково-теоретичного осмислення сутності та вироблення ціннісно-правових орієнтацій.

Ще з часів Київської Русі, на теренах України склалися певні історичні традиції правової культури та правового виховання. У XIV – XVI ст. розвиток правового виховання на теренах України був обумовлений боротьбою українського народу за незалежність та збереження культурної самостійності. Через це осередками формування та поширення правової культури були навчальні та релігійні заклади, зокрема братські школи.

Особливого значення надавалося формуванню правової культури молоді в радянську добу. Великого значення надавалося пропаганді боротьби з інститутом приватної власності та праці, насамперед на користь держави.

У результаті передбачалося, що поступово має вироблятися стійке моральне ставлення населення до радянських правових норм. Вагоме місце займало ідейно-політичне виховання, яке було складовою комуністичної ідеології.

Історичні традиції правового виховання в Україні та ключові аспекти формування правової культури молоді обумовлювалися розвитком юридичної освіти та правової поінформованості українців, яка була пов'язана із морально-релігійним та патріотичним вихованням українців. У перехідні періоди розвитку суспільства питання, пов'язані із формуванням молодіжно-правової культури, потребують особливої уваги. Адже молодь є рушійною силою формування демократичної держави та повинна мати високий рівень професійної правосвідомості та правової культури.

## References

1. Атаманова Н. В. Історико-правове підґрунтя правового порядку доби Запорозької Січі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 30(1). С. 7–10.  
Atamanova, N. V. (2008). Istoryko-pravove pidgruntia pravovoho poriadku doby Zaporozhkoï Sichi [Historical and legal basis of the legal order of the Zaporozhian Sich period]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 30(1). 7–10. [in Ukrainian].
2. Гринь О. Д. Стан правової культури пострадянського суспільства. *Вісник Одеського національного університету*. 2008. Т. 3. Вип. 10. С. 18–24.  
Hryn, O. D. (2008). Stan pravovoi kultury postradianskoho suspilstva [The state of the legal culture of the post-Soviet society]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Odessa National University*. 3. 10. 18–24. [in Ukrainian].
3. Минькович-Слободяник О. В. Основні етапи формування правової культури на теренах сучасної України. *Часопис Київського університету права*. 2019. №3. С. 44–49.  
Mynkovych-Slobodianyuk, O. V. (2019). Osnovni etapy formuvannia pravovoi kultury na terenakh suchasnoi Ukrainy [The main stages of the formation of legal culture on the territory of modern Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*. 3. 44–49. [in Ukrainian].
4. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна та ін. Харків: Право, 2013. 440 с.  
Tatsii, V. Ya., Hetman, A. P., Danylian, O. H. (Eds). (2013). Pravove vykhovannia v suchasniï Ukraini: monohrafiia [Legal education in modern Ukraine: monograph]. Kharkiv, Ukraine: Pravo. 440. [in Ukrainian].
5. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / за ред. Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобан та ін. Харків: Право, 2009. 352 с.  
Herasina, L. M., Danylian, O. H., Dzioban, O. P. (Eds). (2009). Pravosvidomist i pravova kultura yak bazovi chynnyky derzhavotvorchoho protsesu v Ukraini [Legal awareness and legal culture as basic factors of the state-building process in Ukraine]. Kharkiv, Ukraine: Pravo. 352. [in Ukrainian].
6. Саветчук Н. М. Роль правової культури в побудові правової держави в Україні. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6-7 березня 2020 р.* Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 17–20.  
Savetchuk, N. M. (2020). Rol pravovoi kultury v pobudovi pravovoi derzhavy v Ukraini [The role of legal culture in building a legal state in Ukraine]. *Aktualni pytannia ta problemy pravovoho rehulivannia suspilnykh vidnosyn: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Dnipro, 6-7 bereznia 2020 r. – Current issues and problems of legal regulation of social relations: materials of the international scientific and practical conference, Dnipro, March 6-7, 2020*. Dnipro, Ukraine: HO «Pravovyi svit». 17–20. [in Ukrainian].
7. Скуріхін С. М. Морфологія і динаміка правової культури. Одеса: Фенікс, 2020. 314 с.  
Skurikhin, S. M. (2020). Morfolohiia i dynamika pravovoi kultury [Morphology and dynamics of legal culture]. Odesa, Ukraine: Feniks. 314. [in Ukrainian].
8. Уханова Н. С. Правова культура молоді в Україні. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 156–166.  
Ukhanova, N. S. (2019). Pravova kultura molodi v Ukraini [Legal culture of youth in Ukraine]. *Informatsiia i pravo – Information and law*. 2. 156–166. [in Ukrainian].
9. Філософія правового виховання: навчальний посібник / за ред. Гетьмана А. П., Данильяна О. Г. Харків: Право, 2014. 248 с.  
Hetman, A. P., Danylian, O. H. (Eds). (2014). Filosofiia pravovoho vykhovannia: navchalnyi posibnyk [Philosophy of legal education: study guide]. Kharkiv, Ukraine: Pravo. 248. [in Ukrainian].
10. Чернета С. Ю., Дурманенко О. Л. Формування правової культури студентської молоді: соціально-педагогічний аспект. *Вісник ЧНПУ*. 2012. № 104. Т. 2. С. 173–176.  
Cherneta, S. Yu., Durmanenko, O. L. (2012). Formuvannia pravovoi kultury studentskoi molodi: sotsialno-pedahohichnyi aspekt [Formation of legal culture of student youth: socio-pedagogical aspect]. *Visnyk ChNPU – The Bulletin of ChNPU*. 104. 2. 173–176. [in Ukrainian].
11. Чорнодід Г. С. Історичні причини виникнення основ правового нігілізму в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 35. Том 1. С. 37–40.  
Chornodid, H. S. (2018). Istorychni prychny vynyknennia osnov pravovoho nihilizmu v Ukraini [Historical reasons for the emergence of the foundations of legal nihilism in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence*. 35. 1. 37–40. [in Ukrainian].
12. Янченко Т. В. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): дисертація на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2006. 235 с.  
Yanchenko, T. V. (2006). Problemy sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky ditei, yaki potrebuvaly zakhystu, v Ukraini (druga polovyna XIX – pochatok XX st.) [The problems of social and pedagogical assistance of children, who needed protection, in Ukraine (second part of the 19th century – beginning of the 20th century)]. *Candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine. 235. [in Ukrainian].

Bryzhko M.

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy  
and Methodology of Teaching History and Social Sciences,  
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»  
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: mr.bryzhko@gmail.com

#### FORMATION OF LEGAL CULTURE OF STUDENT YOUTH IN THE HISTORY OF UKRAINIAN EDUCATION

**The purpose of the article** is to theoretically analyse the process of legal culture formation of student youth, its legal education and awareness at the key stages of development of the Ukrainian statehood.

**Methodology.** The methodological basis of the article is theoretical analysis and synthesis of scientific literature, retrospective and critical analysis of the theoretical work of Ukrainian scholars, educational and cultural figures on solving problems related to the formation of legal culture of young people.

**The scientific novelty** of the results obtained lies in the comprehensive substantiation and analysis of the main stages of formation of the student youth legal culture, which can be traced back to different periods of Ukrainian history.

**Conclusions.** Legal culture as a social phenomenon and as a legal category has been studied in the context of various social sciences, but its existence was associated with other social realities. The modern legal culture of young people is at a transitional stage, so for its further development it requires scientific and theoretical understanding of the essence and development of value and legal orientations.

Since the times of Kyivan Rus', Ukraine has had certain historical traditions of legal culture and legal education. In the XIV – XVI centuries, the development of legal education in Ukraine was driven by the struggle of the Ukrainian people for independence and preservation of cultural autonomy. For this reason, educational and religious institutions, in particular, fraternal schools, were the centres of formation and dissemination of legal culture.

Particular importance was attached to the formation of the legal culture of young people in the Soviet era. Great importance was attached to promoting the fight against the institution of private property and labour, primarily in favour of the state.

As a result, it was assumed that a stable moral attitude of the population to Soviet legal norms should gradually develop. Also, ideological and political education, which was a component of communist ideology, played an important role.

The historical traditions of legal education in Ukraine and key aspects of the formation of legal culture of young people were conditioned by the development of legal education and legal awareness of Ukrainians, which was associated with the moral, religious and patriotic education of Ukrainians. During transitional periods of social development, issues related to the formation of youth legal culture require special attention. After all, young people are the driving force behind the formation of a democratic state and should have a high level of professional legal awareness and legal culture.

**Keywords:** legal culture, student youth, education.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2024 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Янченко Т. В.